॥ शतश्लोकी ॥

॥ श्रीः॥

॥ अथ शतश्लोकी॥

दृष्टान्तो नैव दृष्टस्त्रिभुवनजठरे सद्गुरोर्ज्ञानदातुः
स्पर्शश्चेत्तत्र कल्प्यः स नयति यदहो स्वर्णतामश्मसारम् ।
न स्पर्शत्वं तथापि श्रितचरणयुगे सद्गुरुः स्वीयशिष्ये
स्वीयं साम्यं विधत्ते भवति निरुपमस्तेन वालौकिकोऽपि ॥ १॥
यद्वच्छ्रीखण्डवृक्षप्रसृतपरिमलेनाभितोऽन्येऽपि वृक्षाः
शश्वत्सौगन्ध्यभाजोऽप्यतनुतनुभृतां तापमुन्मूलयन्ति ।
आचार्याल्लब्धबोधा अपि विधिवशतः संनिधौ संस्थितानां
त्रेधा तापं च पापं सकरुणहृदयाः स्वोक्तिभिः क्षालयन्ति ॥ २॥
आत्मानात्मप्रतीतिः प्रथममभिहिता सत्यमिथ्यात्वयोगा
द्द्वेधा ब्रह्मप्रतीतिर्निगमनिगदिता स्वानुभूत्योपलब्ध्या ।
आद्या देहानुबन्धाद्भवति तदपरा सा च सर्वात्मकत्वा
दादौ ब्रह्माहमस्मीत्यनुभव उदिते खल्विदं ब्रह्म पश्चात् ॥ ३॥
आत्मा चिद्वित्सुखात्मानुभवपरिचितः सर्वदेहादियन्ता
सत्येवं मूढबुद्धिर्भजति ननु जनोऽनित्यदेहात्मबुद्धिम् ।
बाह्योऽस्थिस्नायुमज्जापलरुधिरवसाचर्ममेदोयुगन्त
र्विण्मूत्रश्लेष्मपूर्णं स्वपरवपुरहो संविदित्वापि भूयः ॥ ४॥
देहस्त्रीपुत्रमित्रानुचरहयवृषास्तोषहेतुर्ममेत्थं
सर्वे स्वायुर्नयन्ति प्रथितमलममी मांसमीमांसयेह ।
एते जीवन्ति येन व्यवहृतिपटवो येन सौभाग्यभाज
स्तं प्राणाधीशमन्तर्गतममृतममुं नैव मीमांसयन्ति ॥ ५॥
कश्चित्कीटः कथंचित्पटुमतिरभितः कण्टकानां कुटीरं
कुर्वंस्तेनैव साक व्यवहृतिविधये चेष्टते यावदायुः ।
तद्वज्जीवोऽपि नानाचरितसमुदितैः कर्मभिः स्थूलदेहं
निर्मायात्रैव तिष्ठन्ननुदिनममुना साकमभ्येति भूमौ ॥ ६॥
मन्दः कुर्वन्व्याघ्रवेषं स्वजठरभृतये भीषयन्यश्च मुग्धा
न्मत्वा व्याघ्रोऽहमित्थं स नरपशुमुखान्बाधते किं नु सत्त्वान् ।
मत्वा स्त्रीवेषधारी स्त्र्यहमिति कुरुते कि नटो भर्तुरिच्छां
तद्वच्छारीर आत्मा पृथगनुभवतो देहतो यत्स साक्षी ॥ ७॥
स्वं बालं रोदमानं चिरतरसमयं शान्तिमानेतुमग्रे
द्राक्षं खार्जूरमाम्रं सुकदलमथवा योजयत्यम्बिकास्य ।

तद्वच्चेतोऽतिमूढं बहुजननभवान्मौढ्यसंस्कारयोगा-
द्बोधोपायैरनेकैरवशमुपनिषद्बोधयामास सम्यक् ॥ ८ ॥
यत्प्रीत्या प्रीतिमात्रं तनुयुवतितनूजार्थमुख्यं स तस्मा-
त्प्रेयानात्माथ शोकास्पदमितरदतः प्रेय एतत्कथं स्यात् ।
भार्याद्यं जीवितार्थी वितरति च वपुः स्वात्मनः श्रेय इच्छं-
स्तस्मादात्मानमेव प्रियमधिकमुपासीत विद्वान्न चान्यत् ॥ ९ ॥
यस्माद्यावत्प्रियं स्यादिह हि विषयतस्तावदस्मिन्प्रियत्वं
यावद्दुःखं च यस्माद्भवति खलु ततस्तावदेवाप्रियत्वम् ।
नैकस्मिन्सर्वकालेऽस्त्युभयमपि कदाप्यप्रियोऽपि प्रियः स्या-
त्प्रेयानप्यप्रियो वा सततमपि ततः प्रेय आत्माख्यवस्तु ॥ १० ॥
श्रेयः प्रेयश्च लोके द्विविधमभिहितं काम्यमात्यन्तिकं च
काम्यं दुःखैकबीजं क्षणलवविरसं तच्चिकीर्षन्ति मन्दाः ।
ब्रह्मैवात्यन्तिकं यन्निरतिशयसुखस्यास्पदं संश्रयन्ते
तत्त्वज्ञास्तच्च काठोपनिषदभिहितं षड्विधायां च वल्ल्याम् ॥ ११ ॥
आत्माम्भोधेस्तरङ्गोऽस्म्यहमिति गमने भावयन्नासनस्थः
संवित्सूत्रानुविद्धो मणिरहमिति वास्मीन्द्रियार्थप्रतीतौ ।
दृष्टोऽस्म्यात्मावलोकादिति शयनविधौ मग्न आनन्दसिन्धा-
वन्तर्निष्ठो मुमुक्षुः स खलु तनुभृतां यो नयत्येवमायुः ॥ १२ ॥
वैराजव्यष्टिरूपं जगदखिलमिदं नामरूपात्मकं स्या-
दन्तःस्थप्राणमुख्यात्प्रचलति च पुनर्वेत्ति सर्वान्पदार्थान् ।
नायं कर्ता न भोक्ता सवितृवदिति यो ज्ञानविज्ञानपूर्णः
साक्षादित्थं विजानन्व्यवहरति परात्मानुसंधानपूर्वम् ॥ १३ ॥
नैर्वेद्यं ज्ञानगर्भं द्विविधमभिहितं तत्र वैराग्यमाद्यं
प्रायो दुःखावलोकाद्भवति गृहसुहृत्पुत्रवित्तैषणादेः ।
अन्यज्ज्ञानोपदेशाद्यदुदितविषये वान्तवद्धेयता स्या-
त्प्रव्रज्यापि द्विधा स्यान्नियमितमनसा देहतो गेहतश्च ॥ १४ ॥
यः कश्चित्सौख्यहेतोस्त्रिजगति यतते नैव दुःखस्य हेतो-
र्देहेऽहन्ता तदुत्था स्वविषयममता चेति दुःखास्पदे द्वे ।
जानन्रोगाभिघाताद्यनुभवति यतो नित्यदेहात्मबुद्धि-
र्भार्यापुत्रार्थनाशे विपदमथ परामेति नारातिनाशे ॥ १५ ॥
किंचिन्नाहं गृहेशोऽप्यतिथिरिव निजं धाम गन्तुं चिकीर्षु-
र्देहस्थं दुःखसौख्यं न भजति सहसा निर्ममत्वाभिमानः ।
आयात्रायास्यतीदं जलदपटलवद्यातृ यास्यत्यवश्यं
देहाद्यं सर्वमेवं प्रविदितविशयो यश्च तिष्ठत्ययत्नः ॥ १६ ॥
शक्त्या निर्मोकतः स्वाद्बहिरहिरिव यः प्रव्रजन्स्वीयगेहा-
च्छायां मार्गद्रुमोत्थां पथिक इव मनाक् संश्रयेद्देहसंस्थाम् ।

क्षुत्पर्याप्तं तरुभ्यः पतितफलमयं प्रार्थयेद्भैक्षमन्नं
स्वात्मारामं प्रवेष्टुं स खलु सुखमयं प्रव्रजेद्देहतोऽपि ॥१७॥
कामो बुद्धावुदेति प्रथममिह मनस्युद्दिशत्यर्थजातं
तद्गृह्णातीन्द्रियास्यैस्तदनधिगमतः क्रोध आविर्भवेच्च ।
प्राप्तावर्थस्य संरक्षणमतिरुदितो लोभ एतत्त्रयं स्यात्
त्सर्वेषां पातहेतुस्तदिह मतिमता त्याज्यमध्यात्मयोगात् ॥१८॥
दानं ब्रह्मार्पणं यत्क्रियत इह नृभिः स्यात्क्षमाक्रोधसंज्ञा
श्रद्धास्तिक्यं च सत्यं सदिति परमतः सेतुसंज्ञं चतुष्कम् ।
तत्स्याद्बन्धाय जन्तोरिति चतुर इमान्दानपूर्वैश्चतुर्भिस्
स्तीर्त्वा श्रेयोऽमृतं च श्रयत इह नरः स्वर्गतिं ज्योतिराप्ति[illegible] ॥१[illegible]॥
अन्नं देवातिथिभ्योऽर्पितममृतमिदं चान्यथा मोघमन्नं
यश्चात्मार्थं विधत्ते तदिह निगदितं मृत्युरूपं हि तस्य[illegible]
लोकेऽसौ केवलाघो भवति तनुभृतां केवलादी च य[illegible]स्यात्
त्यक्त्वा प्राणाग्निहोत्रं विधिवदनुदिनं योऽश्नुते [illegible]पि मर्त्यः ॥२०॥
लोके भोजः स एवार्पयति गृहगतायार्थिनेऽन्नं[illegible]गाय
यस्तस्मै पूर्णमन्नं भवति मखविधौ जायते [illegible]त्रुः ।
सख्ये नान्नार्थिने योऽर्पयति न स सख[illegible]वम[illegible]य नित्यं
संसक्तायान्नमस्माद्विमुख इव परावृ[illegible]कदर्यात् ॥२१॥
स्वाज्ञानज्ञानहेतू जगदुदयलयौ सर्व[illegible]गौ स्तो
जीवेष्वास्वर्णगर्भं श्रुतय इ[illegible]गुह्यते स्वप्रबोधे ।
विश्वं ब्रह्मण्यबोधे जग[illegible] प[illegible] हूयते ब्रह्म यद्वत्
च्छुक्तो रौप्यं च रौप्ये [illegible]णमथवा हूयतेऽन्योन्यमोहात् ॥२२॥
तुच्छत्वान्नासदासी[illegible]मवज्जेदकं नो सदासीत्
त्किं त्वाभ्यामन्य[illegible]तिगतिसन्नास लोकस्तदानीम् ।
किं त्वर्वागेव [illegible]तवदपरो नो विराड् व्योमपूर्वः
शर्मण्यात्म[illegible]त्तु[illegible]कसलिलवत्किं भवेदावरीवः ॥२३॥
बन्धो ज[illegible] ययात्मा यदि न पुनरभूत्तर्हि मोक्षोऽपि नासीत्
द्यद्वद्रा[illegible]नं वा न भवति तरणौ किं तु दृग्दोष एषः ।
अ[illegible]णं शुद्धमकं समभवदथ तन्मायया कर्तृसंज्ञं
[illegible]स्म[illegible]न्यच्च नासीत्परिवृतमजया जीवभूतं तदेव ॥२४॥
प्र[illegible]गासाद्भावरूपं तम इति तमसा गूढमस्मादतर्क्यं
क्षीरान्तर्यद्वदम्भो जनिरिह जगतो नामरूपात्मकस्य ।
कामाद्धातुः सिसृक्षोरनुगतजगतः कर्मभिः संप्रवृत्तात्
द्रेतोरूपैर्मनोभिः प्रथममनुगतैः संततैः कार्यमाणैः ॥२५॥
चत्वारोऽस्याः कपर्दा युवतिरथ भवेन्नूतना नित्यमेषा
माया वा पेशला स्याद्घटनघटनापाटवं याति यस्मात् ।

स्यादारम्भे घृतास्या श्रुतिभववयुनान्येवमाच्छादयन्ती
तस्यामेतौ सुपर्णाविव परपुरुषौ तिष्ठतोऽर्थप्रतीत्या ॥ २६ ॥
एकस्तत्रास्त्यसङ्गस्तदनु तदपरोऽज्ञानसिन्धुं प्रविष्टो
विस्मृत्यात्मस्वरूपं स विविधजगदाकारमाभासमैक्षत् ।
बुद्ध्यान्तर्यावदैक्षद्विसृजति तमजा सोऽपि तामेवमेकस्
तावद्विप्रास्तमेकं कथमपि बहुधा कल्पयन्ति स्ववाग्भिः ॥ २७ ॥
नायाति प्रत्यगात्मा प्रजननसमये नैव यात्यन्तकाले
यत्सोऽखण्डोऽस्ति लैङ्गं मन इह विशति प्रव्रजत्यूर्ध्वमर्वाक् ।
तत्कार्श्यं स्थूलतां वा न भजति वपुषः किंतु संस्कारजाते
तेजोमात्रा गृहीत्वा व्रजति पुनरिहायाति तैस्तैः सहैव ॥ २[illegible] ॥
आसीत्पूर्वं सुबन्धुर्भृशमवनिसुरो यः पुरोधाः सनातेस्
ब्राह्म्यात्कूटाभिचारात्स खलु मृतिमितस्तन्मनोऽगात्[illegible]न्तम् ।
तद्भ्राता श्रौतमन्त्रैः पुनरनयदिति प्राह सूक्तेन वेद[illegible]
स्तस्मादात्माभियुक्तं व्रजति ननु मनः कर्हिचिन्[illegible]रात्मा ॥ २९ ॥
एको निष्कम्प आत्मा प्रचलति मनसा धावमा[illegible] तस्मिंस्
स्तिष्ठन्नग्रेऽथ पश्चान्न हि तमनुगतं जानते [illegible]ग्राः ।
यद्वत्पाथस्तरङ्गैः प्रचलति परितो धा[illegible]स्त[illegible] तः
प्राक्पश्चादस्ति तेषां पवनसमुदितैस्तै [illegible]र्यथावत् ॥ ३० ॥
एकाक्यासीत्स पूर्वं मृगयति विषया[illegible]र्यान्तरात्मा
जाया मे स्यात्प्रजा वा [illegible]नमु[illegible]करण कर्म कुर्वस्तदर्थम् ।
क्लेशैः प्राणावशेषैर्महद[illegible] नान्यदस्माद्गरीयस्
स्त्वेकालाभेऽप्यकृत्स्नो [illegible] विरमत्येकहान्याकृतार्थः ॥ ३१ ॥
नासीत्पूर्वं न पश्चा[illegible] कराच्छादको वारिवाहो
दृश्यः किं त्वन्त[illegible]यति स दृशं पश्यतो नार्कबिम्बम् ।
नो चेदेवं विन[illegible]जल[illegible]रपटलं भासते तर्हि कस्मात्
तद्वद्विश्वं [illegible]दृ[illegible]थ न परं भासकं चालकं स्वम् ॥ ३२ ॥
भुञ्जा[illegible] [illegible]राज्यं ससकलविभवो जागरं प्राप्य भूयो
राज्यभ्र[illegible]हा[illegible]त्थं न भजति विषमं तन्मृषा मन्यमानः ।
स्व[illegible]ने कुर्वन्नगम्यागमनमुखमघं तेन न प्रत्यवायी
[illegible]ाग्रद्दशायां व्यवहृतिमखिलां स्वप्नवद्विस्मरेच्चेत् ॥ ३३ ॥
स्वप्नावस्थानुभूतं शुभमथ विषमं तन्मृषा जागरे स्यात्
ज्जाग्रत्यां स्थूलदेहव्यवहृतिविषयं तन्मृषा स्वापकाले ।
इत्थं मिथ्यात्वसिद्धावनिशमुभयथा सज्जते तत्र मूढः
सत्ये तद्भासकेऽस्मिन्निह हि कुत इदं तन्न विद्मो वयं हि ॥ ३४ ॥
जीवन्तं जाग्रतीह स्वजनमथ मृतं स्वप्नकाले निरीक्ष्य
निर्वेदं यात्यकस्मान्मृतममृतममुं वीक्ष्य हर्षं प्रयाति ।

स्मृत्वाप्येतस्य जन्तोर्निधनमसुयुतिं भाषते तेन साकं
सत्येवं भाति भूयोऽल्पकसमयवशात्सत्यता वा मृषात्वम् ॥ ३५ ॥
स्वाप्नस्त्रीसङ्गसौख्यादपि भृशमसतो या च रेतश्च्युतिः स्यात्
त्सा दृश्या तद्वदेतत्स्फुरति जगदसत्कारणं सत्यकल्पम् ।
स्वप्ने सत्यः पुमान्स्याद्युवतिरिह मृषैवानयोः संयुतिश्च
प्रातः शुक्रेण वस्त्रोपहतिरिति यतः कल्पनामूलमेतत् ॥ ३६ ॥
पश्यन्त्याराममस्य प्रतिदिवसममी जन्तवः स्वापकाले
पश्यत्येनं न कश्चित्करणगणमृते मायया क्रीडमानम् ।
जाग्रत्यर्थव्रजानामथ च तनुभृतां भासकं चालकं वा
नो जानीते सुषुप्तौ परमसुखमयं कश्चिदाश्चर्यमेतत् ॥ ३७ ॥
स्वप्ने मन्त्रोपदेशः श्रवणपरिचितः सत्य एष प्रबोधे
स्वाप्नादेव प्रसादादभिलषितफलं सत्यतां प्रातरेति [illegible]
सत्यप्राप्तिस्त्वसत्यादपि भवति तथा किं च तत्स्वप्रकाशं
येनेदं भाति सर्वं चरमचरमथोच्चावचं दृश्यजातम् ॥ ३८ ॥
मध्यप्राणं सुषुप्तौ स्वजनिमनुविशन्त्यग्निसूर्यादयोऽमी
वागाद्याः प्राणवायुं तदिह निगदिता ग्लानिरेषां न वायोः ।
तेभ्यो दृश्यावभासो भ्रम इति विदितः शुक्तिकारौप्यकल्पः
प्राणायामव्रतं तच्छ्रुतिशिरसि मतं स[illegible]ल[illegible]ौ न चान्यत् ॥ ३९ ॥
नोऽकस्मादार्द्रमेधः स्पृशति च दहन[illegible] तु शुष्कं निदाघात्
दार्ढ्यं चेतोऽनुबन्धैः कृतसुकृतमपि स्वोक्तकर्मप्रजार्थैः ।
तद्वज्ज्ञानाग्निरेतत्स्पृशति न सहसा किं तु वैराग्यशुष्कं
तस्माच्छुद्धो विरागः प्र[illegible]र्हितस्तेन विज्ञानसिद्धिः ॥ ४० ॥
यत्किञ्चिन्नामरूपा[illegible]मसदेवोदितं भाति भूमौ
येनानेकप्रकारैर्व्य[illegible]त [illegible]गद्येन तेनेश्वरेण ।
तद्वत्प्रच्छादनी[illegible]भृ[illegible]शनया यद्वदेष द्विजिह्वस्
स्तेन त्यक्ते[illegible] सुखमनतिशयं मा गृधोऽन्यद्धनाद्यम् ॥ ४१ ॥
जीवन्मुक्ति[illegible]मुक्षाः प्रथममथ ततो मुक्तिरात्यन्तिकी च
तेऽभ्या[illegible]गाद्गुरुचरणकृपापाङ्गसङ्गेन लब्धात् ।
अ[illegible]यासोऽपि द्विधा स्याद्धिकरणवशाद्दैहिको मानसश्च
[illegible]री[illegible]स्त्वासनाद्यो ह्युपरतिरपरो ज्ञानयोगः पुरोक्तः ॥ ४२ ॥
स[illegible]ानुन्मूल्य कामान्हृदि कृतनिलयान्क्षिप्तशङ्कूनिवोच्चैस्
दीयद्देहाभिमानस्त्यजति चपलतामात्मदत्तावधानः ।
यात्यूर्ध्वस्थानमुच्चैः कृतसुकृतभरो नाडिकाभिर्विचित्रं
नीलश्वेतारुणाभिः स्रवदमृतभरं गृह्यमाणात्मसौख्यः ॥ ४३ ॥
प्रापश्यद्विश्वमात्मेत्ययमिह पुरुषः शोकमोहाद्यतीतः
शुक्रं ब्रह्माध्यगच्छत्स खलु सकलवित्सर्वसिद्ध्यास्पदं हि ।

विस्मृत्य स्थूलसूक्ष्मप्रभृतिवपुरसौ सर्वसंकल्पशून्यो
जीवन्मुक्तस्तुरीयं पदमधिगतवान्पुण्यपापैर्विहीनः ॥ ४४ ॥
यः सत्त्वाकारवृत्तौ प्रतिफलति युवा देहमात्रावृतोऽपि
तद्धर्मैर्बाल्यवार्द्धयादिभिरनुपहतः प्राण आविर्बभूव ।
श्रेयान्साध्यस्तमेतं सुनिपुणमतयः सत्यसंकल्पभाजो
ह्यभ्यासाद्देवयन्तः परिणतमनसा साकमूर्ध्वं नयन्ति ॥ ४५ ॥
प्रायोऽकामोऽस्तकामो निरतिशयसुखायात्मकामस्तदासौ
तत्प्राप्तावाप्तकामः स्थितचरमदशस्तस्य देहावसाने ।
प्राणा नैवोत्क्रमन्ति क्रमविरतिमिताः स्वस्वहेतौ तदानीं
क्वायं जीवो विलीनो लवणमिव जलेऽखण्ड आत्मैव पश्चा[illegible] ॥ ४[illegible] ॥
पिण्डीभूतं यदन्तर्जलनिधिसलिलं याति तत्सैन्धवाख्यं
भूयः प्रक्षिप्तमस्मिन्विलयमुपगतं नामरूपे जहाति [illegible]
प्राज्ञस्तद्वत्परात्मन्यथ भजति लयं तस्य चेतो हि[illegible]
वागग्नौ चक्षुरर्के पयसि पुनरसृग्रेतसी दिक्षु कर्ण[illegible] ॥ ४७ ॥
क्षीरान्तर्यद्वदाज्यं मधुरिमविदितं तत्पृथग्भूतम[illegible]
द्भूतेषु ब्रह्म तद्वद्व्यवहृतिविदितं श्रान्तविश्रा[illegible]म् ।
यं लब्ध्वा लाभमन्यं तृणमिव मनुते य[illegible]दि[illegible] भीतिः
सान्द्रानन्दं यदन्तः स्फुरति तदमृतं [illegible] ह्यन्यदार्तम् ॥ ४८ ॥
ओतः प्रोतश्च तन्तुष्विह विततपद[illegible]षु चित्रस्
स्तस्मिञ्जिज्ञास्यमाने ननु भव[illegible]पटः सूत्रमात्रावशेषः ।
तद्वद्विश्वं विचित्रं नगनग[illegible]रनर[illegible]पश्वादिरूपं
प्रोतं वैराजरूपे स विय त[illegible]पि ब्रह्मणि प्रोतमोतम् ॥ ४९ ॥
रूपं रूपं प्रतीदं प्र[illegible]शात्प्रातिरूप्यं प्रपेदे
ह्येको द्रष्टा द्विती[illegible] च सलिले सर्वतोऽनन्तरूपः ।
इन्द्रो मायाभि[illegible]श्रु[illegible]रिति वदति व्यापकं ब्रह्म तस्मा
ज्जीवत्वं [illegible]दतिविमलतरे बिम्बितं बुद्ध्युपाधौ ॥ ५० ॥
तज्ज्ञा[illegible]: प[illegible] न्त बुद्ध्या परमबलवतो माययाक्तं पतङ्गं
बुद्धावन्त[illegible] पमुद्र प्रतिफलितमरीच्यास्पदं वेधसस्तम् ।
या[illegible]यावानुपाधिः प्रतिफलति तथा ब्रह्म तस्मिन्यथास्यं
[illegible]प्त[illegible]दर्शानुरूपं प्रतिफलति यथावस्थितं सत्सदैव ॥ ५१ ॥
ए[illegible] भानुस्तदस्थः प्रतिफलनवशाद्यस्त्वनेकोदकान्तस्
नानात्वं यात्युपाधिस्थितिगतिसमतां चापि तद्वत्परात्मा ।
भूतेषूच्चावचेषु प्रतिफलित इवाभाति तावत्स्वभावा
वच्छिन्नो यः परं तु स्फुटमनुपहतो भाति तावत्स्वभावैः ॥ ५२ ॥
यद्वत्पीयूषरश्मौ दिनकरकिरणैर्बिम्बितैरेति सान्द्रं
नाशं नैशं तमिस्रं गृहगतमथवा मूर्छितैः कांस्यपात्रे ।

तद्वद्बुद्धौ परात्मद्युतिभिरनुपदं बिम्बिताभिः समन्ताद्
भ्रासन्ते हीन्द्रियास्यप्रसृतिभिरनिशं रूपमुख्याः पदार्थाः ॥ ५३ ॥
पूर्णात्मानात्मभेदात्त्रिविधमिह परं बुद्ध्यवच्छिन्नमन्यत्
तत्रैवाभासमात्रं गगनमिव जले त्रिप्रकारं विभाति ।
अम्भोवच्छिन्नमस्मिन्प्रतिफलितमतः पाथसोन्तर्बहिश्च
पूर्णावच्छिन्नयोगे व्रजति लयमविद्या स्वकार्यैः सहैव ॥ ५४ ॥
दृश्यन्ते दारुनार्यो युगपदगणिताः स्तम्भसूत्रप्रयुक्ताः
संगीतं दर्शयन्त्यो व्यवहृतिमपरां लोकसिद्धां च सर्वाम् ।
सर्वत्रानुप्रविष्टादभिनवविभवाद्यावदर्थानुबन्धात्
तद्वत्सूत्रात्मसंज्ञाद्व्यवहरति जगद्भूर्भुवःस्वर्महान्तम् ॥ ५५ ॥
तत्सत्यं यत्त्रिकालेष्वनुपहतमदः प्राणदिग्व्योममुख्यं
यस्मिन्विश्रान्तमास्ते तदिह निगदितं ब्रह्म सत्यस्य [illegible] ।
नास्त्यन्यत्किंच यद्वत्परमधिकमतो नाम सत्यस्य स[illegible]
सच्च त्यच्चेति मूर्ताद्युपहितमवरं सत्यमस्यापि [illegible]यम् ॥ ५६ ॥
यत्किञ्चिद्भात्यसत्यं व्यवहृतिविषये रौप्यसप[illegible]पख्य
तद्वै सत्याश्रयेणेत्ययमिह नियमः सावधि [illegible]द्धः ।
तद्वै सत्यस्य सत्ये जगदखिलमिदं ब्रह्[illegible]प्रा[illegible]रासीत्
न्मिथ्याभूतं प्रतीतं भवति खलु यतर[illegible]यं वदन्ति ॥ ५७ ॥
यत्राकाशावकाशः कलयति च कल[illegible] यत्र कालो
यत्रैवाशावसानं बृहदिह [illegible] वि[illegible] पूर्वमर्वागिवास्ते ।
सूत्रं यत्राविरासीन्महद[illegible]प म[illegible]न्ताद्ध पूर्णाच्च पूर्णं
संपूर्णादर्णवादेरपि भव[illegible] पूर्णमेकार्णवाम्भः ॥ ५८ ॥
अन्तः सर्वौषधीनां [illegible]नरसैर्गन्धवीर्यैर्विपाकैर्
रेकं पाथोदपाथः [illegible] यथा तद्वदेवान्तरात्मा ।
नानाभूतस्वभा[illegible]ति [illegible]सुमती येन विश्वं पयोदो
वर्षत्युच्चैर्[illegible]प [illegible]ति दहति वा येन सर्वान्तरोऽसौ ॥ ५९ ॥
भूतेष्वात्म[illegible]न[illegible]त[illegible]न्यनुगतमखिलं भूतजातं प्रपश्येत्
त्प्रायः [illegible]थस्त[illegible]रङ्गान्वयवदथ चिरं सर्वमात्मैव पश्येत् ।
ए[illegible] ब्रह्माद्वितीयं श्रुतिशिरसि मतं नेह नानास्ति किं चित्
[illegible]राप्नोति मृत्युं स इह जगदिदं यस्तु नानेव पश्येत् ॥ ६० ॥
प्र[illegible]क्पश्चादस्ति कुम्भाद्गगनमिदमिति प्रत्यये सत्यपीदं
कुम्भोत्पत्तावुदेति प्रलयमुपगते नश्यतीत्यन्यदेशम् ।
नीते कुम्भेन साकं व्रजति भजति वा तत्प्रमाणानुकारात्
वित्थं मिथ्याप्रतीतिः स्फुरति तनुभृतां विश्वतस्तद्वदात्मा ॥ ६१ ॥
यावान्पिण्डो गुडस्य स्फुरति मधुरिमैवास्ति सर्वोऽपि तावान्
यावान्कर्पूरपिण्डः परिणमति सदामोद एवात्र तावान् ।

विश्वं यावद्विभाति द्रुमनगनगरारामचैत्याभिरामं
तावच्चैतन्यमेकं प्रविकसति यतोऽन्ते तदात्मावशेषम् ॥ ६२॥
वाद्यान्नादानुभूतिर्यदपि तदपि सा नूनमाघातगम्या
वाद्याघातध्वनीनां न पृथगनुभवः किं तु तत्साहचर्यात् ।
मायोपादानमेतत्सहचरितमिव ब्रह्मणाभाति तद्व-
त्तस्मिन्प्रत्यक्प्रतीते न किमपि विषयीभावमाप्नोति यस्मात् ॥ ६३॥
दृष्टः साक्षादिदानीमिह खलु जगतामीश्वरः संविदात्मा
विज्ञातः स्थाणुरेको गगनवदभितः सर्वभूतान्तरात्मा ।
दृष्टं ब्रह्मातिरिक्तं सकलमिदमसद्रूपमाभासमात्रं
शुद्धं ब्रह्माहमस्मीत्यविरतमधुनात्रैव तिष्ठेदनीहः ॥ ६४॥
इन्द्रेन्द्राण्योः प्रकामं सुरतसुखजुषोः स्याद्रतान्तः सुषुप्ति-
स्तस्यामानन्दसान्द्रं पदमतिगहनं यत्स आनन्दकोशः ।
तस्मिन्नो वेद किञ्चिन्निरतिशयसुखाभ्यन्तरे लीयमानो
दुःखी स्याद्बोधितः सन्निति कुशलमतिर्बोधयेन्नैव सुप्तम् ॥ ६५॥
सर्वे नन्दन्ति जीवा अधिगतयशसा गृह्णता चक्षुरादी-
नन्तः सर्वोपकर्त्रा बहिरपि च सुषुप्तौ य[illegible] संस्थाः ।
एतेषां किल्बिषस्पृग्जठरभृतिकृते यो [illegible]स्ते
त्वक्चक्षुःश्रोत्रनासारसनवशमितो याति शोकं च मोहम् ॥ ६६॥
जाग्रत्यामन्तरात्मा विषयसुखकृतेऽनेकयत्नान्विधास्य-
ञ्श्राम्यत्सर्वेन्द्रियौघोऽधि[illegible]सुखं विस्मरन्याति निद्राम् ।
विश्रामाय स्वरूपे त्वतितरसु[illegible] तेन चातीन्द्रियं हि
सुखं सर्वोत्तमं स्यात् पर[illegible]विरसादिन्द्रियोत्थात्सुखाच्च ॥ ६७॥
पक्षावभ्यस्य पक्षी [illegible] मरुतं तेन यात्युच्चदेशं
लब्ध्वा वायुं मह[illegible]पनयति स्वीयपक्षौ प्रसार्य ।
दुःसंकल्पैर्विक[illegible]विषय[illegible]नु कदर्थीकृतं चित्तमेत-
त्खिन्नं विश्[illegible] स्वपिति चिरमहो हस्तपादान्प्रसार्य ॥ ६८॥
आश्लिष्य[illegible]त्मा न किमपि सहसैवान्तरं वेद बाह्यं
यद्वत्कामी विदेशात्सदनमुपगतो गाढमाश्लिष्य कान्ताम् ।
य[illegible]स्तं तत्र लोकव्यवहृतिरखिला पुण्यपापानुबन्धः
[illegible]को मोहो भयं वा समविषममिदं न स्मरत्येव किंचित् ॥ ६९॥
अ[illegible]ल्पानल्पप्रपञ्चप्रलय उपरतिश्चेन्द्रियाणां सुखाप्ति-
र्जीवन्मुक्तौ सुषुप्तौ त्रितयमपि समं किं तु तत्रास्ति भेदः ।
प्राक्संस्कारात्प्रसुप्तः पुनरपि च परावृत्तिमेति प्रबुद्धो
नश्यत्संस्कारजातो न स किल पुनरावर्तते यश्च मुक्तः ॥ ७०॥
आनन्दान्यश्च सर्वाननुभवति नृपः सर्वसंपत्समृद्ध-
स्तस्यानन्दः स एकः स खलु शतगुणः सन्प्रदिष्टः पितॄणाम् ।

आदेवब्रह्मलोकं शतशतगुणितास्ते यदन्तर्गताः स्युस्
र्ब्रह्मानन्दः स एकोऽस्त्यथ विषयसुखान्यस्य मात्रा भवन्ति ॥ ७१ ॥
यत्रानन्दाश्च मोदाः प्रमुद इति मुदश्चासते सर्व एते
यत्राप्ताः सर्वकामाः स्युरखिलविरमात्केवलीभाव आस्ते ।
मां तत्रानन्दसान्द्रे कृधि चिरममृतं सोमपीयूषपूर्णां
धारामिन्द्राय देहीत्यपि निगमगिरो भ्रूयुगान्तर्गताय ॥ ७२ ॥
आत्माकम्पः सुखात्मा स्फुरति तदपरा त्वन्यथैव स्फुरन्ती
स्थैर्यं वा चञ्चलत्वं मनसि परिणतिं याति तत्रत्यमस्मिन् ।
चाञ्चल्यं दुःखहेतुर्मनस इदमहो यावदिष्टार्थलब्धिस्
स्तस्यां यावत्स्थिरत्वं मनसि विषयजं स्यात्सुखं तावदेव ॥ ७३ ॥
यद्वत्सौख्यं रतान्ते निमिषमिह मनस्येकताने रसे स्यास्
त्स्थैर्यं यावत्सुषुप्तौ सुखमनतिशयं तावदेवाथ मुक्तौ [illegible]
नित्यानन्दः प्रशान्ते हृदि तदिह सुखस्थैर्ययोः सा[illegible]
नित्यानन्दस्य मात्रा विषयसुखमिदं युज्यते ने[illegible]त्तुम् ॥ ७४ ॥
श्रान्तं स्वान्तं स बाह्यव्यवहृतिभिरिदं ताः स[illegible]ष्य सर्वास्
स्तत्तत्संस्कारयुक्तं ह्युपरमति परावृत्तमि[illegible]नम् ।
स्वाप्नान्संस्कारजातप्रजनितविषयान्स्[illegible]देह[illegible]भूतास्
न्प्रोज्झ्यान्तः प्रत्यगात्मप्रवणमिदमग[illegible]श्राममस्मिन् ॥ ७५ ॥
स्वप्ने भोगः सुखादेर्भवति ननु कुतः स[illegible]न मूर्छमाने
स्वाप्नं देहान्तरं तद्व्यवहृ[illegible]किश[illegible]नव्यमुत्पद्यते चेत् ।
तत्सामग्र्या अभावात्कु[illegible]त तद्धि सांकल्पिकं चेस्
त्तत्किं स्वाप्ने रतान्ते [illegible]निपातिते दृश्यते शुक्रमोक्षः ॥ ७६ ॥
भीत्या रोदित्यनेन [illegible] हसति श्लाघते नूनमस्मास्
त्स्वप्नेऽप्यङ्गेऽनु[illegible]ति न सहसा मूर्छितेऽप्यन्तरात्मा ।
पूर्वं ये येऽनुभू[illegible]नु[illegible]तिहयव्याघ्रदेशादयोऽर्थास्
स्तत्संस्कार[illegible]ृजति पुनरमूञ्श्रित्य संस्कारदेहम् ॥ ७७ ॥
संधौ जाग्र[illegible]षुप[illegible]यारनुभवविदिता स्वाप्न्यवस्था द्वितीया
तत्रात्म[illegible]ति[illegible]स्ते पुरुष इह समाकृष्य सर्वेन्द्रियाणि ।
सं[illegible]ष्य स्थलदेहं समुचितशयने स्वीयभासान्तरात्मा
[illegible]ष्य[illegible]संस्काररूपानभिमतविषयान्याति कुत्रापि तद्वत् ॥ ७८ ॥
र[illegible]न्प्राणैः कुलायं निजशयनगतं श्वासमात्रावशेषैस्
मा भूत्तत्प्रेतकल्पाकृतिकमिति पुनः सारमेयादिभक्ष्यम् ।
स्वप्ने स्वीयप्रभावात्सृजति हयरथान्निमग्नगाः पल्वलानि
क्रीडास्थानान्यनेकान्यपि सुहृदबलापुत्रमित्रानुकारान् ॥ ७९ ॥
मातङ्गव्याघ्रदस्युद्विषदुरगकपीन्कुत्रचित्प्रेयसीभिः
क्रीडन्नास्ते हसन्वा विहरति कुहचिन्मृष्टमश्नाति चान्नम् ।

म्लेच्छत्वं प्राप्तवानस्म्यहमिति कुहचिच्छङ्कितः स्वीयलोका-
दास्ते व्याघ्रादिभीत्या प्रचलति कुहचिद्रोदिति ग्रस्यमानः ॥ ८० ॥
यो यो दृग्गोचरोऽर्थो भवति स स तदा तद्गतात्मस्वरूपा-
विज्ञानोत्पद्यमानः स्फुरति ननु यथा शुक्तिकाज्ञानहेतुः ।
रौप्याभासो मृषैव स्फुरति च किरणज्ञानतोऽम्भो भुजङ्गो
रज्ज्वज्ञानान्निमेषं सुखभयकृदतो दृष्टिसृष्टं किलेदम् ॥ ८१ ॥
मायाध्यासाश्रयेण प्रविततमखिलं यन्मया तेन मत्स्था-
न्येतान्येतेषु नाहं यदपि हि रजतं भाति शुक्तौ न रौप्ये ।
शुक्त्यंशस्तेन भूतान्यपि मयि न वसन्तीति विष्वग्विनेता
प्राहास्माद्दृश्यजातं सकलमपि मृषैवेन्द्रजालोपमेयम् ॥ ८२ ॥
हेतुः कर्मैव लोके सुखतदितरयोरेवमज्ञोऽविदित्वा
मित्रं वा शत्रुरित्थं व्यवहरति मृषा याज्ञवल्क्यार्तभागौ
यत्कर्मैवोचतुः प्राग्जनकनृपगृहे चक्रतुस्तत्प्रशंसां
वंशोत्तंसो यदूनामिति वदति न कोऽप्यत्र तिष्ठन्नकर्मी ॥ ८३ ॥
वृक्षच्छेदे कुठारः प्रभवति यदपि प्राणिनोद्यस्त[illegible]पि
प्रायोऽन्नं तृप्तिहेतुस्तदपि निगदितं कारणं [illegible]यत्नः ।
प्राचीनं कर्म तद्वद्विषमसमफलप्राप्तिहे[illegible]थापि
स्वातन्त्र्यं नश्वरेऽस्मिन्न हि खलु घट[illegible]ऽस्यान्तरात्मा ॥ ८४ ॥
स्मृत्या लोकेषु वर्णाश्रमविहितमदो [illegible]म्यादि कर्म
सर्वं ब्रह्मार्पणं स्यादिति [illegible]गम[illegible]: संगिरन्तेऽतिरम्यम् ।
यन्नासानेत्रजिह्वाकरचर[illegible]शि[illegible]त्रसतर्पणेन
तुष्येदङ्गीव साक्षात्तरुरि[illegible]नो मूलसंतर्पणेन ॥ ८५ ॥
यः प्रैत्यात्मानभिज्ञ[illegible]विदपि तथाकर्मकृत्कर्मणोऽस्य
नाशः स्यादल्पभो[illegible]तरणे दुःखभोगो महीयान् ।
आत्माभिज्ञस्य [illegible]सा[illegible]पि भवति महाञ्शाश्वतः सिद्धिभोगो
ह्यात्मा तस[illegible]: खलु तदधिगमे सर्वसौख्यान्यलिप्सोः ॥ ८६ ॥
सूर्याद्यैरर्थ[illegible]हि भवति पुनः केवलैर्नात्र चित्रं
सूर्यात्सू[illegible]तीतर्न भवति सहसा नापि चन्द्रस्य चन्द्रात् ।
अ[illegible]नेरग्नेश्च [illegible]किं तु स्फुरति रविमुखं चक्षुषश्चित्प्रयुक्ता-
[illegible]न्म ज्योतिस्ततोऽयं पुरुष इह महो देवतानां च चित्रम् ॥ ८७ ॥
प्र[illegible]णेनाम्भांसि भूयः पिबति पुनरसावन्नमश्नाति तत्र
तत्पाकं जाठरोऽग्निस्तदुपहितबलो द्राक्छनैर्वा करोति ।
व्यानः सर्वाङ्गनाडीष्वथ नयति रसं प्राणसंतर्पणार्थं
निःसारं पूतिगन्धं त्यजति बहिरयं देहतोऽपानसंज्ञः ॥ ८८ ॥
व्यापारं देहसंस्थः प्रतिवपुरखिलं पञ्चवृत्त्यात्मकोऽसौ
प्राणः सर्वेन्द्रियाणामधिपतिरनिशं सत्तया निर्विवादम् ।

यस्येत्थं चिद्घनस्य स्फुटमिह कुरुते सोऽस्मि सर्वस्य साक्षी
प्राणस्य प्राण एषोऽप्यखिलतनुभृतां चक्षुषश्चक्षुरेषः ॥ ८९ ॥
यं भान्तं चिद्घनैकं क्षितिजलपवनादित्यचन्द्रादयो ये
भासा तस्यैव चानु प्रविरलगतयो भान्ति तस्मिन्वसन्ति ।
विद्युत्पुञ्जोऽग्निसंघोऽप्युडुगणविततिर्भासयेत्किं परेशं
ज्योतिः शान्तं ह्यनन्तं कविमजममरं शाश्वतं जन्मशून्यम् ॥ ९० ॥
तद्ब्रह्मैवाहमस्मीत्यनुभव उदितो यस्य कस्यापि चेद्वै
पुंसः श्रीसद्गुरूणामतुलितकरुणापूर्णपीयूषदृष्ट्या ।
जीवन्मुक्तः स एव भ्रमविधुरमना निर्गतेऽनाद्युपाधौ
नित्यानन्दैकधाम प्रविशति परमं नष्टसंदेहवृत्तिः ॥ ९१ ॥
नो देहो नेन्द्रियाणि क्षरमतिचपलं नो मनो नैव बुद्धिः
प्राणो नैवाहमस्मीत्यखिलजडमिदं वस्तुजातं कथं स्या[illegible]
नाहंकारो न दारा गृहसुतसुजनक्षेत्रवित्तादि दूरं
साक्षी चित्प्रत्यगात्मा निखिलजगदधिष्ठानभूतः शिवोऽहम् ॥ ९२ ॥
दृश्यं यद्रूपमेतद्भवति च विशदं नीलपीताद्यनेकं
सर्वस्यैतस्य दृग्वै स्फुरदनुभवतो लोचनं [illegible] ।
तद्दृश्यं मानसं दृक्परिणतविषयाकारधीवृत्तयोऽपि
दृश्या दृग्रूप एव प्रभुरिह स तथा दृश्यते नैव साक्षी ॥ ९३ ॥
रज्ज्वज्ञानाद्भुजङ्गस्तदुपरि सहसा भाति मन्दान्धकारे
स्वात्माज्ञानात्तथासौ भृशमसुखमभूदात्मनो जीवभावः ।
आप्तोक्त्याहिभ्रमान्ते स च [illegible] विदिता रज्जुरेका तथाहं
कूटस्थो नैव जीवो निजगुरुवचसा साक्षिभूतः शिवोऽहम् ॥ ९४ ॥
किं ज्योतिस्ते वद[illegible]विरिह मे चन्द्रदीपादि रात्रौ
स्यादेवं भानुदीप[illegible]लने किं तव ज्योतिरस्ति ।
चक्षुस्तन्मीलने किं भवति च सुतरां धीर्धियः किं प्रकाशे
तत्रैवाहं त[illegible]त[illegible]सि परमकं ज्योतिरस्मि प्रभोऽहम् ॥ ९५ ॥
कंचित्कालं स्थितः कौ पुनरिह भजते नैव देहादिसंघं
यावत्प्रारब्धभोगं कथमपि स सुखं चेष्टतेऽसङ्गबुद्ध्या ।
निर्द्वन्द्वो नित्यशुद्धो विगलितममताहंकृतिर्नित्यतृप्तो
[illegible]न्दस्वरूपः स्थिरमतिरचलो निर्गताशेषमोहः ॥ ९६ ॥
जीवात्मब्रह्मभेदं दलयति सहसा यत्प्रकाशैकरूपं
विज्ञानं तच्च बुद्धौ समुदितमतुलं यस्य पुंसः पवित्रम् ।
माया तेनैव तस्य क्षयमुपगमिता संसृतेः कारणं या
नष्टा सा कायकर्त्री पुनरपि भविता नैव विज्ञानमात्रात् ॥ ९७ ॥
विश्वं नेति प्रमाणाद्विगलितजगदाकारभानस्त्यजेद्वै
पीत्वा यद्वत्फलाम्भस्त्यजति च सुतरां तत्फलं सौरभाढ्यम् ।

सम्यक्सच्चिद्घनैकामृतसुखकबलास्वादपूर्णो हृदासौ
ज्ञात्वा निःसारमेवं जगदखिलमिदं स्वप्रभः शान्तचित्तः ॥ ९८ ॥
क्षीयन्ते चास्य कर्माण्यपि खलु हृदयग्रन्थिरुद्भिद्यते वै
च्छिद्यन्ते संशया ये जनिमृतिफलदा दृष्टमात्रे परेशे ।
तस्मिंश्चिन्मात्ररूपे गुणमलरहिते तत्त्वमस्यादिलक्ष्ये
कूटस्थे प्रत्यगात्मन्यखिलविधिमनोगोचरे ब्रह्मणीशे ॥ ९९ ॥
आदौ मध्ये तथान्ते जनिमृतिफलदं कर्ममूलं विशालं
ज्ञात्वा संसारवृक्षं भ्रममदमुदिताशोकतानेकपत्रम् ।
कामक्रोधादिशाखं सुतपशुवनिताकन्यकापक्षिसंघं
छित्वासङ्गासिनैनं पटुमतिरभितश्चिन्तयेद्वासुदेवम् ॥ १०० ॥
जातं मय्येव सर्वं पुनरपि मयि तत्संस्थितं चैव विश्वं
सर्वं मय्येव याति प्रविलयमिति तद्ब्रह्म चैवाहमस्मि ।
यस्य स्मृत्या च यज्ञाद्यखिलशुभविधौ सुप्रयातीह कार्यं
न्यूनं संपूर्णतां वै तमहमतिमुदैवाच्युतं संनतोऽस्मि ॥ १०१ ॥
इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यस्य श्रीगोविन्दभगवत्-
त्पूज्यपादशिष्यस्य श्रीमच्छंकरभगवतः कृतौ
शतश्लोकी समाप्ता ॥

Proofread by Subhash Prajapati subhash.p@gmail.com
Processed by Sunder Hattangadi, reference www.sankara.iitk.ac.in

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com
Last updated October 6, 200[illegible]